

Єжи
ПЛАЖЕВСЬКИЙ

КДБ

ДЗВОНИТЬ ТІЛЬКИ РАЗ

(Прощавай, Америко!)

Критиків, які приїхали на останній берлінський кінофестиваль, застала значуща інформація, що серед режисерів, які представляють свої фільми, є... Олександр Довженко.

Довженко, названий поряд з Ейзенштейном і Пудовкіним головним творцем радянської кіношколи і донині займаючи почесне місце в рейтингах головних режисерів століття, помер 40 років тому. Його останнім фільмом був "Мічурін" (первісна назва "Життя в цвіту", польська назва: "Чародій садів"). Підготовлену режисером "Поему про море" закінчила 1958 року після його смерті Юлія Солнцева.

У програмі Берлінале-1996 був фільм "Прощавай, Америко!", датований 1949-1950. Фільм цей у біографіях митця скромно значився як "не закінчений", оскільки його відзняту частину вважали знищеною. Негативи "Америки", проте, знайшлися, й Ігор Бітюков реконструював значну частину відзнятого фільму тривалістю - 73 хвилини. Як розповів історик радянського кіно Ростислав Юренев, на початку холодної зими 1949 року в Москві вийшла книжечка якоїсь Анабелли Бюкар, журналістки, що працювала в посольстві США у Москві, "Правда про американських дипломатів". Авторка попросила притулку в СРСР, дістала радянське громадянство й донині живе в Москві. Сценарій за текстом Бюкар написав сам Довженко. Точно не доведено - чи з власного натхнення, чи за чиєюсь пропозицією. Під кінець роботи над фільмом за наказом згори його було зупинено. Проте відзнята частина дає повне уявлення про фільм, що мав з'явитися.

Його героїнею є сама Бюкар як журналістка Анна Бедфорд, втілена Лілією Гриценко (серед акторів також фігурує Юрій Любимов, згодом головний директор Театру на Таганці й дисидент). Анна призначена з Вашингтону на роботу в Москву. Після приїзду Анна здивована, що посольство тлумачить союзника у боротьбі проти фашизму як ворога. Щойно призначений посол декларує у першій відповіді, в присутності швейцарів і телефоністок, що приїхав готувати нову війну! Представник великої промисловості США приїждить до Москви, аби запитати в посольстві, чому Америка, маючи бомбу А, не покінчить негайно з СРСР. Він не належить до представників лоббі мілітаристів, він усього лише фабрикант...

У посольстві панує атмосфера не тільки підозрілості, а й ненависті усіх до всіх. Підслуховуючі апарати шпигують не телефонні розмови Сталіна чи Берії, а дружні бесіди колег між собою. Бо серед працівників є чемний і лояльний до Росії секретар. Але його відсилають додому, де найманці вбивають його за те, що писав об'єктивні статті про Росію! Анна виїжджає до Штатів на похорони матері, переконується, що країна віддана на поталу безробіттю та поліцейському терору, і, повернувшись до Москви, відмовляється від роботи хлібодавців і вибирає свободу.

Практично майже всі американські зйомки були закінчені. Не зреалізовані зйомки радянські. А передбачалася, між іншим, подорож Анна до українського колгоспу, де серед соняшників і комбайнів мала завітати з головою колгоспу, світлим і

Кадр із фільму "Прощавай, Америко!". Режисер О.Довженко. 1949-1950. Реконструкція 1996.

відкритим, проїнятим вірою у прекрасне майбутнє.

Як ніколи не дізнаємося, хто спонукав Довженка робити цей фільм, так не дізнаємося, хто ж і чому його зупинив. Репресії проти радянських кінематографістів приписували особисто Сталінові, який ретельно переглядав усі найважливіші фільми і робив до них критичні зауваження. У випадку з "Прощавай, Америко!" особисте втручання Сталіна видається, однак, мало правдоподібним. Бо він переглядав уже готові фільми, а не забивав собі голову змонтованими уривками. Надто нав'язливо тенденційна політична мова фільму була на всі часи стопроцентно правильною. Тому приходить у голову єретична, але логічна думка: може, реалізацію зупинили, бо фільм був таки поганим?

Шість років тому, дізнавшись про віднайдені фрагменти "Прощавай,

Кінотеатри
Києва.

Що нового?

Приємно відзначити, що в серпневому репертуарі київських кінотеатрів з'явилися престижні фільми ("Травіата" Дзефіреллі), але продовжують свій хід по екранах "Еммануелі" і їй подібні. Хто знає, чи не вони відбили інтерес широкої публіки до кінотеатрів як закладів культури, бо такого сорту продукцію зацікавлені глядачі воліють переглядати на домашніх екранах.

Тим часом працівники кіномережі публічно забили тривогу, провівши збори і прийнявши звернення до Президента України. Справді, підстави для тривоги є - з 900 кінотеатрів України минулого року вижили за рахунок кінопоказу тільки 60. Економічно їх підривають високі ціни на комунальні послуги, відсутність державної підтримки, а також те, що управління комунального майна потурають комерційним структурам в їхньому прагненні приватизувати кінотеатри.

Називалась і причина одного сумного для нашої країни явища - впродовж кількох років у кінотеатрах не показують українських фільмів. Річ у тім, що вартість друку однієї кінокопії становить 1000 доларів США. Отже, український фільмофонд не поновлюється і швидко старіє.

Втім, як стало щойно відомо з'явилися невеликі зрушення: до п'ятої річниці незалежності України в кінотеатрах демонструватимуться українські фільми - як нові - "Страчені світанки", "Вальдшнепи", так і випущені в попередні роки - "Тіні забутих предків", "Енеїда", "Вечір на Івана Купала" "Вклонися до землі", "Останній бункер" та ін.

Америко!", - її реконструкцію задумали київські кінематографісти зі студії імені Довженка. Проте, коли познайомилися з матеріалом, відмовилися від цього задуму. Відчували, що змонтована стрічка пролле недобре світло на пам'ять майстра. Московські ж кінематографісти, навпаки, користуючись нагодою сторіччя кіно, здійснили намір. Проблема суто моральна: добре зробили чи погано?

З усіх радянських кінематографістів саме Довженко міг давати найбільшу гарантію, що фільм про дипломатів забезпечить принаймні вірогідність опису того середовища. 27-річним учителем сам зробив дипломатичну кар'єру: 1921 року став одним із перших службовців радянського посольства у Варшаві, звідки його перевели до Берліна. Одним із перших його фільмів була "Сумка дипкур'єра" (1927). Чому митець такого рангу і з таким мистецьким надбанням не подбав у "Прощавай, Америко!" вже навіть не про політичну вірогідність фабули (приписав американській політиці - по-простому і схематично - всі риси радянського політичного життя), а про звичайну правдоподібність дії?

Отже, аби власне оцінити справу постановки "Прощавай, Америко!", треба поставити фільм у контекст того часу, в якому за наказом Сталіна лега-льно замордовано Мейєрхольда, Ясінського, Мандельштама, Бабеля, Міхелса. Довженко ще перед закінченням війни зумів заробити відмітку в картотеці. Його сценарій документального фільму "Україна в огні" (1943) викликав обурення партійних публіцистів. За те, що показав величезні злочини гітлерівської навали під час воєнного лихоліття, його звинувачували вже не тільки у зневирі й очорнителстві, а, що ще гірше, в українському націоналізмі. Йому звеліли ґрунтовно змінити сценарій, і в результаті з'явилися правильні та тріумфаторські фільми "Битва за нашу Радянську Україну" і "Перемога на правобережній Україні".

А потім було "Життя в цві-ту", біографія відомого біолога. Але людська драма Мічуріна, який мав нестерпний конфлікт із дружиною, знову зазнала брутальних нападів за негідне

соціалістичної піднесеності розглядання приватного життя героя. Було наказано змінити фільм на політичний і його було перероблено на агітку для підтримання кампанії, яку вів академік Лисенко (через багато років після смерті Мічуріна) проти генетики.

І настало для митця безробіття. Довженка усунули від виконуваних обов'язків, не давали згоди на реалізацію його задумів ("Тарас Бульба" за Гоголем), зрештою, саме тоді була написана з піною на вустах ждановська "Постанова ЦК" у справах культури, сповнена зневаги до найвидатніших російських митців. Хто з нас осягне сьогодні, скільки тривоги крилося в самому припущенні, що якісь сфабриковані звинувачення заборонять творити назавжди? Хто окреслить ціну, яку треба було заплатити за збереження статусу кінематографіста?

Ціна, яку заплатив режисер фільму "Прощавай, Америко!", виявилася високою. Та ціна - то перетворення фантазера і поета екрану на професійного халтурника, що лякливо виконував партійне завдання. Високість ціни не дозволяє проте гордувати Довженком, викликає скоріше співчуття до великого творця. Думаю, що зробили слушно, реконструювавши той страшний фільм. Адже "Прощавай, Америко!" - не тільки доказ боя-гузливості компромісу знаного творця, а й страшний документ, який засвідчує становище митця в тоталітарному режимі.

1962 року після польської прем'єри "Дев'яти днів одного року" я розмовляв із режисером фільму Михайлом Роммом. Вітав автора фільму "Ленін у Жовтні" з новою роботою, висувуючи припущення про відродження старих майстрів радянського кіно у вільнішій політичній атмосфері.

"Не зовсім так, - перервав мене Ромм. - Орієнтуйтеся на молодих, таких як Чухрай, як Тарковський. Бо тільки вони, коли о четвертій ранку почують дзвінок у свої двері, можуть подумати, що то молочник!"

Film, травень 1996.
З польської переклала
ЛАРИСА БРЮХОВЕЦЬКА.

Кореспондент "Кіно-Театру".